UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204772
UNIVERSAL
LIBRARY

"Andhra Vyasa Bharata" Series No. 3.

VIDULA

(The Romantic Story of a Kshatriya lady)

A Selection of Verses from Andhra Vyasa Bharata Navaneetham.

Akundi Vyasa Moorty Sastrulu Garu

The late Senior Sanskrit Pandit of the Govt. Arts College, Rajahmundry.

VENKATRAMA & CO.

[A Reprint from "Hindu Sundari" Cocanada]

Published by

A VENKATA SASTRI

Pandit, The Madras Seva Sadan High School, Kilpauk P.O. Madras

[Registered Copy Right] 1932 [Price 0-2-0

ఉపోద్ఘాతము.

విదులాపుత్రసంవాదము భారతనవనీతమందలి యొకయుపాఖ్యానము. ద్యూతభంగానంతరమునఁ దన్నుఁజూడవచ్చిన కృష్ణునితోఁ గుంతి 'నాకొడుకుల కియ్యదివినిపించి పౌరుషముగలిగి జీవింపుఁడని తెలుపుఁడు'యని చెప్పినసందర్భమున సంస్కృతభారతముననున్నది. ఇందు వీరవనితయగు విదుల శత్రుపరాభూతుఁడయి డాఁగియున్న తనసుతుని సంజయుఁడనువానిని ప్రేరేపించి శత్రువులపైకి యుద్ధమునకంపుట యిందలికథ. ఈభాగము తిక్కనకవిబ్రహ్మ సూచించి, యేకారణముచేతనో వదలినాఁడు.

'భారతనవనీత'మనుపేర కీర్తిశేషులగు బ్రహ్మశ్రీ ఆకుండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రిలవారు సంస్కృతిభారతమును దెనిఁగించినారు. ఈవిదులాచరిత్ర నూఁటయాంధ్రీకరణమందలిది. 'వ్యాసభారతము' సంస్కృతమునందున్నట్లే తెనుఁగునఁగూడరచించి సార్థకముచేసినారు. గ్రంథమంతయు సిద్ధముగానున్నది. కాని ముద్రితముకాకుండుటచే నున్నట్లె యెవరికిని దెలియనిస్థితిలోనున్నది. శ్రీవ్యాసమూర్తిశాస్త్రిగారి పాండితీప్రతిభాదులు లోకవిదితములు. ఆయననుగూర్చి వ్రాయనవసరములేదు. ఈగ్రంథము చాలభాగము యథామాతృకముగానున్నది. పాఠకులు ప్రతిపద్యాంతమునందు జాగ్రత్తతో నన్వయమార్గము చూచుకొనుచుండఁదగు నూత్నఫణితితో నీగ్రంథము రచింపఁబడినది. వెనుక పద్యములోని కడపటిపద్యములు, ముందు పద్యములోనికో, ముందుపద్యములోని మొదటిపదములు వెనుకటి పద్యములోనికో చొచ్చుకొనియుండుట మెండు. దానిని బరిశీలించుకొనుచు, పాఠకులును విద్యార్థులునుజదివి యిందలి భాషారీతులవలనను, భావములవలనను, గథాంశములవలనను గనిసి చక్కనివైనుష్యములవరించుకొందురుగాక!

ఇట్లు:
విద్వద్విధేయుఁడు,

పిఠాపురము, 1—8—32.

విద్వాన్ వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి,
Pandit, Telugu Lexicon Office, Pithapuram.

శ్రీయుత విద్వాన్
వెంపరాల సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు
వ్రాసిన టిప్పణము యిందు కడపట చేర్పబడినది.

—ఆకుండి వేంకటశాస్త్రి.

వి దు ల.

శ్రీకృష్ణుఁడు దుర్యోధనునికడకు రాయబారిగ నేగి రాయబారము నెఱపి పాండవులకడకు పోవుటకుముందు కుంతి యనుజ్ఞ గొననేగుట.

తే॥ గీ॥ సంనిహితమయ్యెఁ గాలమీ సర్వమునకు
ధార్తరాష్ట్రునిగతి, నీదుతనయులకడ
కేగెదనవ్వడి, సెలవిడు మేదినీవు
చెప్పితనివిన్ను ఘనవిదుషీ! తెలుపుము. (1)

మ॥ పలికెన్గుంతి యుధిష్ఠిరున్నృపు నావాక్యంబు శ్రీకృష్ణయా
గలితంబెంతయు నీదునీతివిఫలం గావింపకో పుత్ర! ప్రాఁ
బలుకుల్పారము సేయువాని మతిరేవన్ధర్మమే యొక్కఁడు
న్దలఁతంభోజభవుండు బాహువులక్షత్త్రంబు న్సృజియించెన్మనన్ (2)

ఉ॥ క్రూరపుఁగర్జము ల్సలిపి, క్షోణిజనమ్ములఁగావ భూధవా
చారము విన్మ మున్నిడెరపన్మచికుందునకు న్గుబేరుఁడా
వీరుఁడు గోరుచున్ధరణి విక్రమవర్జిత నేలనేఁగొన
న్ధారణినన్నవింతపడెఁ దానెజితన్ధరనేలెఁ జక్కఁగన్. (3)

మత్తకోకిల॥ ఆ మహీపతి రక్షితల్ప్రజ లాచరించినపాడిలో
భూమినాథుఁడు తుర్యమంశముఁ బొందు, ధర్మమధర్మము
న్స్వామిఁ జేయును స్వర్గనారక సౌఖ్యయాతనలొంద భూ
స్వామి చక్కఁగ నేలినం గృతసంజ్ఞమా యుగమయ్యెడిన్. (4)

తే॥ గీ॥ కాలమేలికఁ జేయునో, కాలమునకుఁ
గారణమొ రాజొ యనికొంకఁ గాదు రాజె
కాలమునకగు హేతువు, చాలుఁ గృతముఁ
ద్రేతద్వాపరకలుల భూత్రాత సేయ. (5)

ఆ॥ గీ॥ త్రిదివసుఖమొసంగుఁ గృతకారి నృపతికిఁ
ద్రిదివసుఖ మొదవదు త్రేతఁ జేయు
ధారిణీశ్వరునకు, ద్వాపరకారిత
త్క్షమము ననుభవించుఁ గలివిధాయి. (6)

మ॥ కడుఁ బాపంబెనయు, న్ధరాధిపతి దుష్కర్ముండు పెక్కేండ్లు నిం
దెడుఁ దీవ్రవ్యధ యామ్యలోకమున ధాత్రీనాథు దోషమ్మునం
బడు దుఃఖంబు జగంబు, చెందు వెతభూపాలుండు పాపంబుపా
ల్పడ లోకం, బిది పూర్వరాజకృతమౌ ప్రారంభమే చూడుమా. (7)

ఉ॥ భీతుఁడు హింసకు న్బ్రజలఁ బెంచిన పుణ్యము చెందునే మహీ
త్రాతవుగాఁ దలంచిరి పితామహుడుచిత యజ్ఞదాన వి
ఖ్యాతి వహింపఁ గోరితి ధరాధిపతిన్నను నేను, నీశ్వర
ధ్యాతలు తల్లిదండ్రులును దైవతముల్ ఋషులొందఁ బుత్రులన్ (8)

తే॥ గీ॥ ధనము దీర్ఘాయువును, ప్రజావనమొనర్పఁ
బున్నెమో పాపమో యిది పుట్టుతోడఁ
గాంచితి, వవృత్తి దుఃఖము గనకుమయ్య
శూరుడా నపతిం జేరి క్షుద్వ్యధితులు (9)

తే॥ గీ॥ కని తనిసిపోదు, రింతకు ఘనము సుకృత
మేది, పుణ్యుఁడు దొరయాచు నీవివశుల
గొందఱిం బల్మిఁ గొందఱి నందఱి బుత
హితవచనముల నొనరించుఁ గృతినిపుణత. (10)

ఆ॥ గీ॥ బిచ్చమెత్తవలయు విప్రుఁడు, క్షత్రియుఁ
డేలవలయును, గడియింపవలయు
వైశ్యుడర్థములనువారిఁ గొలువవలె
శూద్రుఁ డన్యవృత్తిఁ జూడకుగాన. (11)

ఆ॥ గీ॥ క్షత్రియుఁడవు గావుక్షతులను బలులచే
మనుము భుజబలమునఁ గనుకులీన
వృత్తముద్ధరింపు పితృభాగ మరిహృత
మును వెరవెదియేని పూనిపుత్ర. (12)

చ॥ నినుఁగని మిత్రనందనుని నెచ్చెలులంబెడఁ బాసి యన్యనో
దనమును వేతునింతకు వెతంగన నభ్యధికంబు, పెద్దల
న్ననుఁగనొనర్ప, కాయుధము పూనుము, పోరుము పుణ్యహీనుఁడై
యనుజులు నీవు పాపగతి నందకు పుత్త్రని సింధురాజుచేన్. (13)

—* వి దు లో పా ఖ్యా న ము *—

తే॥ గీ॥ బన్నముం జెందిడీనుఁ బరున్నవాని
విదులనిందించె క్షత్రియ విదితరాజ
సభలఁ దండ్రికి నాకును జాతుఁడీవు
కావు, వచ్చితి శత్రుహర్షావహుఁడవు. (14)

ఉ॥ ఎచ్చటనుండియో, పురుషుఁ డెన్నఁడగండనహంయుఁ డెన్నఁడే
న్వచ్చునె మేలునీకు భరవాహుఁడు గమ్ము దనుంధృణంబుగా
నిచ్చదలంప, కల్పమునసే తలపోయకు పొట్టనింపమే
లెచ్చఁదలంచి, మానివెఱ, నేర్తెఱలెమ్ము పరాజితుండవై. (15)

తే॥ గీ॥ కుజన! యిట్లుపరుండకు గుందవిందు
లెల్లఁ బగతురు సంతసమొనయ, మాన
హీన! నింతను జడిసెలయేఱు, మూషి
కాంజలిసుపూర కపులఁతికి హర్ష మెసఁగు. (16)

మ॥ అణుమాత్రమ్మునసే, మనందగున సర్పాశీర్ష్మౄతి న్గుకృయ
ట్లణఁగన్రాదు పరాక్రమింపుమయిన న్ప్రాణమ్ములనన్దియుం
బఱుజట్లుల్గనుమీ యరాతియన రప్రాణప్రకారంబుతో
నణఁగార, బయిఁ బడ్డయట్లుపిడు, గస్తాప్తుండుగా, కౌసతోన్. (17)

చ॥ విదితమొనర్చి పౌరుషము విశ్రుతిఁగాంచుము, కోరుమెన్నఁగా
మొదటనె నిన్ను, నడ్మఁగడబొందఁ దలంపకు మెన్నికన్దృటి
న్దుదకు వెలుంగుగాలిచిన తుమ్మికి యట్లదె మేలుజేనికి
న్మృదువుజనింపరాదు సుతుఁడెవ్వనికిన్ బుణమీఁగు శూరతన్ (18

మ॥ తనునిందింపఁడు సిద్ధ్యసిద్ధులకుఁ జింతంజెందఁ డార్యుండు జీ
వనతృష్ణంగనఁ డాక్రమింపుమరి దేవత్వంబు నేఁజెందునా
యన, ధర్మంబు పురస్కరించి మనసేలా సత్క్రియల్గ్రిత్తియ
య్యె న శేషమ్ములు నీకధృష్ట! సుఖిగా హేతుల్గన న్మన్కికిన్. (19)

మ॥ ఫలమేమీ, పమచున్గొనన్వలెరిపుం బాదమ్మునన్భగ్నము
న్కులమున్నీవు గతంబుగా నిలుప నీకుంగర్జ, మెవ్వాఁడుమ
ర్త్యులచే మెప్పుగొనండు (రాశిపెనుపే) యుక్తంబుగా దెన్నఁగా
నెలఁతన్బ్బారుషు వాసిఁగీర్తిఁ గనఁజేసి స్వవిద్యాసత్యమ్మునన్. (20)

ఉ॥ దానతపోర్థలాభములఁ దల్లికిఁ గాల్మడి వాఁడు శ్రీతపో
నూనుఁడె పూరుషుండు, గృశు నెవ్వనివారలుమెత్తు, రిట్టిఁడె
వ్వానికి విందుగాఁగు సుఖివాఁడు స్వదేశముఁ బాపెఁ బొట్టకుం
గానవు, యిట్టిబద్దకము గల్గినవాఁడు జనింపకుండుతన్. (21)

తే॥ గీ॥ పడఁతి కెవతికిఁ బొగయకు, ప్రజ్వలింపు
మఱిమి శత్రులఁ జంపు, మత్యల్పకాల
మేనివైరుల తలవెగ్గు మెంతదనుకఁ
గినుకఁ గలడంతదనుక నేమనుజగణన. (22)

ఉ॥ పొందనివాఁడు గోపమును బూరుషుఁ డంగనగాఁడు; సంతసం
బందుటసాకతాన, సిరిహానియవు, న్జైదురెండులోకము
లొందఁడయేని యుద్యమము, సేవ్యు డనీహుఁడు గాఁడువీడు మీ
మందులమ్రిందఁజేయ మ్రిదిమమ్ము మదిన్సహాజంబు పుత్త్రికా. (23)

క॥ పురుషుండనవచ్చునె సుం
దరిపోలె న్మనెదువాని, దళితవిపత్కుం
డరిగిన దివికిం గందురు
పరిపూర్ణసుఖంబు దేశ వా*స్తవ్యులకున్. (24)

క॥ తనసుగమువిడిచి గడియిం
చినసిరి, దొరయవును సరఁగ జెలులకు సంమో
దనుఁడనఁ దనయుండనె
ననుఁగనవే నీకేలనేల కలిమితోడవులున్. (25)

తే॥ గీ॥ ఆదరింపఁబడని వారలందు లోక
ములవుఁ గావుత నీశత్రువులకు నాదృ
తాత్మల భువనములు మనయనుఁగుఁజెలులు
చెందుదురుగాక సంజయ! చెలులమనుపు. (26)

తే॥ గీ॥ ఘోలిబ్రితుకకసత్త్వులఁ బోష్యహీను
లను బరాన్నోపజీవుల ననుసరించి
నిన్నుముందురుగాత భూసిజ్జరుల మ
రులు మఘవుఁ బోలె భూతముల్జలధరువలె. (27)

పాఠాంతరము—*సిమనుజులేన్

మ॥ ఫలవృక్షమ్మును బోలెనేనరుని సర్వప్రాణులుఞ్జేరియూ
పాలయుస్వాదులమోదపూర్ణులను జేయు, న్వీరుఁ డవ్వాఁడు బా
హుల బల్మిన్నను మించి యెల్లరను వాఁడొందున్మహీజాని యీ
యిలఁగీర్తి, న్వడిమేను స్వర్గసుఖము, స్థానుండ విపట్టునన్. (28)

క॥ బీరమువీడిననౌదుప్ర
భూరమణుని జీవితాశఁ బొడువనివానిం
జోరుడందురు, సద్వ్యా
హారముఁ గొనవీవనాయు వౌషధమువలెన్. (29)

ఉ॥ చెందరు సింధురాజుపయిఁ జెల్మిజనుల్బల హానిఁగోరుచుం
గొందల మున్నవారు, గనుఁగొంచును నీబల ముద్యమింతుక
స్పంగము మైత్రిముం జలిపి వారలతో గిరిదుర్గమందుగీ
డొందిన యప్పుడే పగతుఁ డోరిచి సంజయ! సార్థనామతన్. (30)

శా॥ సంపాదింపుము నీదుబాల్యమున సజ్జ్ఞానుండు వృద్ధుండనె
న్నంపన్నుండగు నీడు వెండియును గృచ్ఛం బెంతయో చెంది మ్రుఁ
సంపూర్ణాశఁ దలంచు చాపచనమున్గాక్షించుటన్నిజయం
బింపా సారెకు హెచ్చరించుట నిను న్హాళ్ప్టుల్వురు ల్వేవనికిన్. (31)

మ॥ గెలుపైన, న్నయవర్తివానికగు (శ్రీకీర్తుల్ధ్రు)వంబబ్బిన
గ్గలుముల్లేబరమైన పెద్దలదె భాగ్యమ్మంచు లెమ్మాజికె
చ్చిలుభర్త్రాత్మజ హత్యనెవ్వ, మృతి హెచ్చే దీనికిన్నె సము
జ్జ్వలమందుం గులమందుఁ బుట్టితిఁ బతింబ్రాపించితినీవ్వరునిన్ (32)

మ॥ మునుగన్నాఁ డవనర్ఘ మాల్యవసనమ్ముల్దాల్చి యిూపొందున
న్ననుఁగుం జేడెలనడ్మ, నిప్పుడతి దైన్య, న్సంజయా! నన్గటుం
బిసి నత్యంతకృశాంగుల న్గనుచు జీవింపన్ఫలం బేమి యా
జనులన్సేవకుల న్పుగోహితుల నస్మత్త్యక్తుల న్గానమిన్. (33)

మ॥ భరణంబున్మన నేలనీవు గనవే భార్యాస్వతు స్త్రీసా
దరునిష్ఠున్మనుబోలె, నాహృదయసంతాపం బెటుల్గాయు భూ
సురునర్ధనియింప కంపిమననే క్షుదోగ్రత్తరమ్ము హృదీ
శ్వరుఁడున్నేమును విప్రువిప్పితిమొ, సేవ్యత్వంబె మాకెప్పుడున్. (34)

ఆ॥ గీ॥ ఒరునిబాగడియొఱుఁగ మొరుఁజేరిమునసల
సినవిడిచెదనుసుఖు, మనుపుమన్ము
న్మృతులఁ దేపవగుచు నెనయింపుపరఁ గాపు
దిక్కుమాలినమము, నుక్కడఁపక. (35)

సీ॥ పగఱనెల్లనుమనఁదగ, వొక్కపగతునే
కడఁపిన నసమగు నమరవిభుఁడు
వృత్రుగెల్చుటనె మహేంద్రుఁడయ్యెను,
బేరువాడిపిలువు కయ్యమూడరిపుల
సన్నద్ధులఁ బ్రసిద్ధుఁ జంపియశస్వివి,
గమ్మపుడేనతు గ్లానివార
లవుదురు, విడిమేనియూస,
పోరద్దక్షుహీనులౌనర్తు సమృద్ధిమంతు

తే॥ గీ॥ హతుఁడుచెందును సురలోకమందు సుగము
వైరివశుఁడైన నిలుపరు ప్రాణములను
రాజ్యమునురత్నముల, నమరపదమమృత
మట్టిరాజ్యము పరులపాలయ్యెఁ, బడుము. (36)

సీ॥ చిచ్చుఱపిడుగట్లు చెలఁగి శత్రులపయిఁ
గనకుందుఁగాత నిన్గన్న కడుప
పొంగుశత్రులకును బొక్కుమాబోట్లకు
నడుము శౌవీరకన్యలమునువలె

లాలింపు స్వార్థముల న్సింధునారుల నగ
వుల పాల్గాకు తగుకులమున
సొగసునవిడ్డె విశ్రుతుఁడవు నీయట్టిఁ
డెగ్గువలెంబని నెలమిమొరుల
తే॥ గీ॥ కాచరించుటమిత్త్రియే, యరుల కిచ్చు
కమ్ములాడుచుఁ గొలుచు నిగ్గనినశమము
నాయదికినెట్లు, శత్త్రువినతి మనఁదగ
వేనెఱుఁగుదు క్షత్త్రియ మానసమును. (37)
సీ॥ వింటి బూర్వులును నవీనులును జెప్పఁగ
నిత్యము బ్రహ్మవినిర్మితంబు
క్షత్రియుఁ డవనికి సాధ్వసపడకెందుఁ
జరియించునది మదద్విరదమువలె
ధారిణీసురులకు ధర్మమునకు నెప్డు నతుఁ
డుగాదగును వర్ణములనన్య
ములనియమించుచుఁ గలుషకారులనంత
మందించునది మనినంతదనుక
తే॥ గీ॥ ననినఁబుత్త్రకుఁడనేఁ దల్లి యతికఠినము
నీమనంబయోయమయ మొకో నిర్దయంబు
క్షత్త్రియాచారమౌర, నాజననివయ్యు
నన్నువలెనన్ను నంపెదవాలమునకు. (38)
తే॥ గీ॥ ఏకసుతవును బలికెద విట్టునన్ను
నేలనేఁ గనరానిచో నేలయెల్ల
నెమ్మి నగలును బ్రతుకునే నీకునయ్యుఁ
గనుసుతప్రియవేమొకో విడిచితినను. (39)

విదుల — తే॥ గీ॥ ధర్మమార్గము బుధుల కేదశను సాధ్య
ము లివి యారసి నాయనా పురికొలిపితి
నిన్ను, నిత్తఱి కర్జము నీవు విడిన
నప్రతిష్ఠుఁడవౌదు నేనాఁగకున్న. (40)

సీ॥ ఖరివలెనౌదు నిస్తారణవత్సల,
వదలుము మూఢులుపట్టుత్రోవ
నీవు సద్వృత్తుఁడవేని నేఁగూర్చెద
నీ, కసదాచారునిం గొమరుని
సైరించునరుఁడు ప్రజాఫలం బందఁడు
విహితపరిత్యాగు లహితకరులు
పడయరు సుగ మిహపరములఁ బాపు
పాధములు, సృజించె విధాత యనిక
తే॥ గీ॥ క్షత్రియుని, జయిసఖులతో సౌఖ్యమూడు
నదిదురాపము శత్రుగృహమున దివిసి
హతుఁడు సురపురినలరెడు నాత్మజుఁడనె
నోజనని! యిట్టుసెప్పకు మూరకుండు. (41)

కం॥ కొమరుఁడు నాపై దయ, నాఁ
బ్రిమదము సైంధవజయంబు భావిదలఁతు నీ
కమరం, గొమరుండనె, నో
యమ! కోశసహాయ రహితుఁ డుండు జయమొందున్? (42)

కం॥ కనినాయవస్థ రాజ్య
మ్మునకు నిరాశుండఁ దీదివమున కషిపోలె
జ్ఞనని! నీమతినాయ
ట్టిసిక్కిననిన్దొరువు నడిచెద నమువుమా. (43)

క॥ తనుజా! తొల్లిటిలేములఁ
దను నవమానించుకొనకు, ధనముదొరకకేఁ
చును, దొరకి యదృశ్యమునవుఁ
గినుకనె యెఱుకెడలి చనదు కృత్యముదొడఁగన్. (44)

ఆ॥ గీ॥ ఫలమనిత్యమెల్లపనులకుఁ దండ్రి! య
కర్తలెపుడు ఫలముగనరు, మున్నె
యెఱుఁగువాఁడు విఫలకృత్యుఁడు న్వగవఁడు
మిగుల, లెమ్ము, కడఁగు మేలుకొనుము. (45)

ఆ॥ గీ॥ గెలుతుననియె తలఁపు సిలిపి, వగందోలి
యెపుడు మంగళముల నెదుటనుంచి
పుడమివేలుపులను బూజించుచు బలాఢ్య
యుతుఁడు సుమతి నృపతి యెసఁగు వేగ. (46)

క॥ వెలయించు లచ్చివాని
న్జలజాప్తుఁడు దూర్పుపోలె సమకూర్పుము శ
త్రులపైఁ గ్రుద్ధుల లుబ్ధులఁ
గలిమిదొలఁగినారి గర్వకలితుల రిపులన్. (47)

క॥ వడిపీచుగాడ్పు మేఘ
మ్ములవలె నీవిధమున గణముల గూరిచి పె
క్కులఁ దొలుతవారికిడి ప్రియ
ములెపలుకు ప్రబుద్ధుఁడగుము. (48)

తే॥ గీ॥ వారు పగతుఁడెఱిఁగిన ధీరునిన్ను
వెఱచు, నపవాదముల ధన వృద్ధిఁబడయ
నాశ్రయింతురు నెచ్చెలు లరిసహాయు
నమ్మ, సంభావ్యమె దారతనమ్మగునని. (49)

తే॥ గీ॥ వెఱవరాదే దశస్బ్రగీపిదంతుఁడు
భీతుఁడు స్భీతుఁ డట్లాట నీతిగాదు
త్రిస్తుఁగనిదార, రాష్ట్రము దళము మంత్రు
లును భయాకులత స్వగతుని గొలుతురు. (50)

తే॥ గీ॥ పూజితుల్మన్ను నెచ్చెలుల్ఖ్యాతికాము
లగుచు రాష్ట్రాభిమాని తనవనిభర్త
తోవగచుచుంద్రు, వెఱవఁగ నీవ్రవిడుతు
రేఁ బరీక్షించితిని దేజమెసఁగ నీకు. (51)

ఉ॥ నమ్మినసాధువాదినిని నన్నుసుబుద్ధునిగెల్వఁలెమ్ము, వి
త్తమ్మధికమ్ము నీకవిదితమ్మితరుల్గన, రేనెఱుంగుదు
న్నవ్వెమ్మనరింతునీకు వశవర్తులు సైఁచెడువారు గష్టము
న్నెమ్మిగలారువేల్గలరు నెచ్చెలులన్న సుతుండు హృష్టుఁడై. (52)

మ॥ పలికెందల్లి, భవిష్యద్వృద్ధిఁగని, నన్భవ్యాంపు మార్గమ్మున
న్మెలఁగం జేయఁగనీవు గల్గఁ దగు నే నీటన్ధరన్నిల్పు, వే
ల్పులబోనంబునుబోని నీనుడికిఁ దన్పుం జెంద నేనేగద
న్వేలయజ్ఞేయ నిదే విఘటువిహాతి న్విఖ్యాతి వీరప్రియా. (53)

సీ॥ వాక్పరతక్షిప్తుఁడై వాఁడు సదశ్వమువలెఁ
దల్లియాజ్ఞసర్వమొనరించె
నిదివిన్నఁదగు మంత్రినృపతివైరిక్లిష్టు భ
యదము తేజోవివర్ధనంబు
నాలింపఁదగు నితిహాసమియ్యది జయనామ
కముజిగీషునరవరునకు
శత్రులమర్దించి క్షమనేలు శీఘ్రము, గర్భిణి
వీరునిఁ గాంచునుసుతు
తే॥ గీ॥ పలుకు మర్జునుతో హరి! జలరుహాక్షు!
తెలిపెనశరీర నీపుట్టుదినమునందుఁ
గుంతి నీకొడుకు వీఁడు శక్రునకుఁ బురుము
కలన నెల్లరఁ గురువుల గెలువఁ గలఁడు. (54)

కీ॥ శే॥ ఆకుండి వ్యాసమూర్తి శాస్త్రులగారిచే రచింపఁబడిన "ఆంధ్రవ్యాస భారతనవనీతము" ఉద్యోగపర్వము: ద్వితీయాశ్వాసమునుండి గ్రహింపఁబడినది.

లఘుటిప్పణము

1. ధార్తరాష్ట్రానుగతిని = కౌరవుల యనుగమనముతోఁ:—అనగా—కౌరవులతోఁగూడ అని తాత్పర్యము. సెలవిడుము = అనుజ్ఞనిమ్ము, వినుతున్ = వినిపింతును, విదుషి = పండితురాలు, (పుం. విద్వాంసుఁడు)

2. వినుపు = వినిపింపుము, ప్రాఁబలుకులు = వేదములు, పారముసేయువాఁడు = చదువువాఁడు, అంభోజభవుఁడు = తమ్మిచూలియగు బ్రహ్మ, క్షత్త్రము = క్షత్త్రియజాతిని.

3. కర్జము = కార్యము, భూధవుఁడు = రాజు, రసన్ = భూమిని, జితన్ = (తనచే) జయింపఁబడినదానిని.

4. రక్షితలు = కావఁబడినవారు, పాడి = ధర్మము, తుర్యము = నాలుగవది, స్వర్గనారకసౌఖ్యయాతనములు = స్వర్గసౌఖ్యమును, నరకబాధను, కృతసంజ్ఞము = కృతమనుపేరుగలది.

6. కృతకారి = కృతయుగమును చేయువాఁడు (కృతయుగ ధర్మములతోఁ బాలించువాఁడు అని భావము) ఇట్లే, త్రేతఁజేయు ధారిణీశ్వరుఁడు, ద్వాపరకారి, కలివిధాయి, శబ్దములు. తత్క్షమము = దానికి తగినది.—ఇది పైపద్యముతో నన్వయించును.

7. యామ్యము = యమసంబంధమగునది, అనఁగా —యమునిది, పూర్వరాజకృతము = వెనుకటి రాజులచేఁజేయఁబడినది, ప్రారంభము = కాగ్యము.

8. హింసకున్ = పరులను పీడించుటకు, భీతుఁడు = భయపడువాఁడు, మహీత్రాతవు = భూమిని రక్షించువాఁడవు, ధ్యాతలు = ధ్యానముచేయువారు.

9. ప్రజావనము = ప్రజలనురక్షించుట, అవృత్తి = వృత్తిలేనివాఁడు, (వృత్తి = 1. వర్తనము 2. జీవనము) క్షుద్వ్యథితులు = ఆఁకటిచే పీడనొందినవారు.

10. తనిసి = తృప్తినొంది, ఋతము = సత్యము, కృతినిపుణత = పనియందలి నేర్పు.

12. క్షతులను = కొట్టఁబడినవారిని, బలులు = బలవంతులు, కలీనవృత్తము = వంకచరిత్రము, ఉద్ధరింపుము = కొనుము, వెరవు = ఉపాయము.

13. అన్యుని + ఓదనము = ఇతరునియన్నము, వేతుణ్ = వేఁడియుందును, (కోరియుందును) అభ్యధికంబు = పెద్దది, పుణ్యహీనుఁడై = పుణ్యము లేనివాఁడవై, అనుజులు = తోఁబుట్టువులు, ఇందలి 'పుత్త్రుని సింధురాజుచేన్' అనునది ముందుపద్యముతో నన్వయించును.

14. బన్నము = కీడు, రాజసభలన్ = రాజులసభలందు, క్షత్త్రియవిదిత = రాజులచే తెలియఁబడినది, జాతుఁడు = పుట్టినవాఁడవు, హర్షావహుఁడు = సంతోషమును గలిగించువాఁడవు.

15. అనహంయుఁడు = అహంకారము లేనివాఁడు, భరవాహుఁడు = భారము వహించినవాఁడవు, ఇందలి 'పరాజితుండవై' అనునది పైపద్యమున నన్వయించును.

16. కుజన = నరాధమా, మానహీన = అభిమానము లేనివాఁడా, వింతులు = బంధువులు, జడిన్ = జడిచేత నే, మూషికాంజలి = ఎలుకదోసిలి, సుపూరము = సులభముగా నింపఁదగినది, (ముందుపద్యమందలి 'అణుమాత్రమున నే' అనునది యిట సంధించుకొనఁదగును) అలఁతికిన్ = నీచునకు, హర్షము = సంతోషము, ఎసఁగన్ = కలుగును.

17. సర్పాశీర్ష్యాప్రతిన్ = పాముకోఱలాగుట, పరాక్రమింపుము = పరాక్రమము చూపింపుము, అప్రాణప్రకారంబుతోన్ = ప్రాణము లేనివారిరీతిగా, అణఁగారన్ = డాఁగినచో, అరాతియనరు = శత్రువనరు, అస్తాప్తుండుగాక = పోయినమిత్రులు గలవాఁడుగాక.

18. పౌరుషము = పురుషయత్నము, విదిత మొనర్చి = వెల్లడించి, విక్రుతిన్ = ప్రఖ్యాతిని, నడ్మన్ = నడుమనుగాని, కడన్ = కడనుగాని, ఎన్నికన్ = గణనను, పొందఁదలంచకు = పొందఁగోరకుము, త్రుటిన్ = త్రుటికాలమైనను, కాలిచినతుమ్మికియట్ల = తుమ్మికి (తిందుకము) కొఱివివలె వెలుంగుము, మృదువు = మెత్తనివాఁడు, భీరువు, మేలు తేనికిన్, ఎవ్వనికిన్ = మంచిరాజునకెవనికిని, ఈఁగున్ = తీర్చుకొనును.

19. సిద్ధ్యము = సిద్ధింపఁదగినది, (రాఁదగినదని భావము) సిద్ధ = సిద్ధించినది (జరిగిపోయినది, అని భావము) జీవనతృష్ణ = బ్రిదుకుమీఁదియాశ, ధర్మమును పురస్కరించి = ధర్మమును ముందునకుంచి, (ధర్మమును దూరముగాఁబెట్టి అనిభావము) మననేలా = బ్రదుకనేల? సత్క్రియల్ = మంచిపనులు, అధృష్ట = దిట్టతనము లేనివాఁడా, సుఖి = సుఖవంతుఁడు, మనిక్కిన్ = బ్రదుకుటకు (పైపద్యమందలి) ఫలమేమి = ఏమిలాభము కలదు.

20. 21, పాదమునన్ = (తన) కాలియందే (అనఁగా:—తనకాలిమీఁదనని భావము) పడుచుఁగ = వంగినిలిచి, కర్జము = చేయఁదగినది, మెప్పు = శ్లాఘ, రాశిపెనుపే = రాశినిపెంచుటకే (తగును) వానిన్, సెలఁతన్ = స్త్రీనిగాను, పురుషున్ = పురుషునిగాను, ఎన్నన్ = ఎంచుట, యుక్తంబుగాదు = తగదు, విద్యన్ = విద్యయందును, సత్యమ్మునన్ = సత్యమునందును, దానతపోర్థలాభములన్ = ఈవియందును, తపమునందును, ధనలాభములందును, కీర్తిఁగనఁడేని, వాఁడు, తల్లికిన్, కొల్మడి = మూత్రమువంటి వాఁడు, శ్రీతపోమానుఁడె = ధనముచేతను, తపముచేతను గొప్పవాఁడే, పురుషుండు = పురుషుఁడనఁబడును, ఒవ్వనివారలు = సరిపడనివారలు, (శత్రువులు) విందు = బంధువు, సంజయుని తనదేశమునుండి అనిభావము. జనింపకుండఁతన్, అనుదానికి పైపద్యములోని 'పడఁతికెవతికి' అను దానితో నన్వయము.

22. పొగయకుము = కుములకుము, ప్రజ్వలింపుము = మండుము, (శౌర్యముగల వాఁడవగుము) అతిమి = ఎదుర్కొని, అత్యల్పకాలమేని = మిక్కిలి కొంచెముసేపైనను, వైరులతలవెలుఁగుము = శత్రువుల శిరసుపైని ప్రకాశింపుము, కలఁడు = కలవాఁడు.

23. సంతసంబందుటన్ = సంతుష్టిచేతను, సాకతానఁగ = అనుగ్రహముచేతను, సిరిహాని = లక్ష్మినశించుట, ఉద్యమము = యత్నము, అనీహుఁడు = కోర్కెలులేనివాఁడు, సేవ్యుఁడు = సేవింపఁదగినవాఁడు, ఈమంగులఁగ = ఈనీచులను, మ్రందఁజేయన్ = చంపుటకు, సహజంబగు, ఱుదిఁగ = మనసునందలి, మ్రదిమము = మృదుత్వము (మెత్తన) వీడుము.

24. సుందరివోలెన్ = స్త్రీవలె, దళితవిపక్షుండు = చీల్పఁబడిన శత్రువులు గలవాఁడు, (అయి) దివికినరిగినన్ = చచ్చినను, దేశవాసిమనుజులేన్ = తనదేశమందలి ప్రజలైనను, (తానుగాకున్నను) ఈపద్యమందలి 'వాస్తవ్యులకుఁగ' అనుపాఠము సరిపడదు. క్రిందనిచ్చినపాఠాంతరమే న్యాయ్యము.

25. సుగము = సుఖము, గడియించినన్ = ఆర్జించినయెడల, దొరయవును = రాజగును, సంమోదనుఁడు = సంతోషపెట్టువాఁడు, అనన్ = అనివిదుల యనఁగా, తనయుఁడు = సంజయుఁడు, ననుఁగనవే = నన్నుఁజూచుకొను చుండుము, నేల = ధరణీరాజ్యమును, కలిమి = సంపదయును, తొడవులుఁగ = నగలును నీకేల?

26. తల్లిమాటలు—అందులోకములు = పొందులోకములు, ఆదృతాత్మల భువనములు = ఆదరింపఁబడిన లోకములు.

27. అశక్తులన్ = శక్తిలేనివారిని, పరాన్నోపజీవులన్ = పరులయన్నముదిని బ్రదుకువారిని, పోలి = పోలినవాఁడవై, బ్రదుకకు, నిన్నున్ అనుసరించి, భూనిర్జరులు = విప్రులు, అమరులు = దేవతలు = మఘవున్ బోలెన్ = ఇంద్రునివలెను, భూతములు = ప్రాణులు, జలధరువలెన్ = మేఘునివలెను, (నిన్ననుసరించి) మందురుగాక = బ్రదుకుదురుగాక.

28. ఫలవృక్షమునుబోలె, ఏనరునిన్, విందులన్, మోదపూర్ణులను = సంతోషముచే నిండినవారినిఁగా, ఎల్లరనుమించి 'హీనుఁడవీపట్టునన్' అనునది పైపద్యములోని కన్వయించును.

29. వీరము = వీర్యము, జీవితాశన్ = బ్రదుకుమీఁది యాశచే, పొడువనివానిన్ = శత్రువును జంపలేనివానిని, సద్వ్యాహారము = పండితులమాట, అనాయువు = ఆయువులేనివాఁడు.

30. చెలిమి = మైత్రి, బలహాని (సింధురాజు) బలనాశనము కొందలమున్నవారు = చలించుచున్నారు, ఉద్యమింతురు = పూనెదరు, అస్పందము = చలింపనిది, సార్థనామతన్ = చక్రనిజయముగలవాఁడనను వర్థముగలుగునట్లు, 'సంపాదింపుము' అను ముందుపద్యములోని క్రియతో నన్వయము.

31. జ్ఞానియు, వృద్ధుఁడునగు నొక బ్రాహ్మణుఁడు అని మూలముననున్నది. కృచ్ఛ్రంబు = కష్టమును, హృష్టుల్ = సంతసించినవారు, ముందుపద్యములోని 'గెలుపైనన్' అనునది యీపద్యముతో నన్వయించును.

32. నయవర్తి = నీతి (మార్గమున) సంచరించువాఁడు, కేబరము = శూన్యము, భర్తృ + ఆత్మజ, హత్య; నెవ్వ = దుఃఖము, దీనికిన్ = దీనికంటెను.

33. అనర్ఘము = విలువలేనిది, కుటుంబినిన్ = కుటుంబముగలదానిని, అస్మత్త్యక్తలన్ = మాచే విడువబడినవారిని.

34. భార్యాన్వితున్ = భార్యతోఁగూడికొన్నవానిని నాహృదయసంతాపంబు = నామనోవ్యథను, క్షుద్రోత్తరమున్ = నీచమగు ఉత్తరమును, సేవ్యత్వంబె = సేవింప నర్హమగునదియే.

35. ఉసురు = ప్రాణము, తేప = తెప్ప, ఉక్కు = సారము.

36. పగఱను = శత్రువులను, తగవు = పాడి, అడఁచినన్ = చంపినచో, అసము = యశము, పేరువాఁడి = శౌర్యము, సన్నద్ధులన్ = కవచమును

దాల్చినవారిని, యశస్వి = కీర్తిగలవాఁడు, దక్షుఁడు = సమర్థుని, ఇందలి 'పడుము' అనుపదము ముందుపద్యముతో నన్వయించును.

37. చిచ్చుఱపిడుగు = నిప్పులువెలార్చుపిడుగు, అరులకున్ = శత్రువులకు, శమము = శాంతి.

38. ఈపద్యమందలి 'బ్రహ్మవినిర్మితంబు' అనునందాఁకనున్నవాక్యము 37 లోని క్షత్త్రియమానసమునకు విశేషణము. సాధ్వసపడక = భయపడక, కలుష కారులను = పాపముచేయువారిని, అయోమయము = ఇనుపది, నిర్దయము = దయలేనిది, ఆలమునకు = యుద్ధమునకు.

39. ఏకసుతవు = ఒక్కకొడుకేకలదానవు.

40. సాధ్యములు = సాధింపఁదగినవి, ఆఁగకున్నఁ = నిరోధింపనియెడల.

41. ఖరివలెఁ = ఆఁడుగాడిదవలె, నిష్కారణవత్సల = కారణములేని ప్రేమ గలది, సద్వృత్తుఁడవేని = మంచిప్రవర్తన గలవాఁడవేని, కూర్చెదను = ప్రియపడెదను, అసదాచారుని = మంచినడతలేనివానిని, ప్రజాఫలము = సంతానమువలని లాభము, విహితపరిత్యాగులు = విధియగువానిని వదలు కొనినవారు, అనికిఁ = యుద్ధమునకు, జయి = జయముగలవాఁడవై, అని కాని జయమొందినసఖులతో అనికాని యన్వయము. దురాపము = పొంద నలవికానిది.

42. ప్రమదము = సంతోషము, సైంధవజయము = సింధురాజును గెలుచుట, కోశము = ధనము.

43. త్రిదివమునకుఁ = స్వర్గమునకు, అఘి = పాపి. నాయట్టివానికిఁ తెరువు = మార్గము.

44. విదులావాక్యము—తనుజా = కొడుకా! ధనము (కర్త) ఏఁచును = బాధించును, అదృశ్యము = చూడశక్యముకానిది, కినుకనే = కోపము చేతనే, కృత్యము = చేయఁదగినది.

45. అనిత్యము = ధ్రువముగానిది, అకర్తలు (పని) చేయనివారు, విఫలకృత్యుఁ డుఁ = లాభములేని పనులుగలవాఁడును, వగవఁడు = విచారింపఁడు.

46. వగఁదోలి = విచారమునువిడిచి, పుడమివేలుపులను = విప్రులను, బలాఢ్య యుతుఁడు = బలవంతులతోఁ గూడియున్నవాఁడు, వేగఁ, ఎసఁగుఁ = వర్ధిల్లు.

జలజాప్తుఁడు = సూర్యుఁడు, క్రుద్ధులన్ = కోపించినవారిన్ = తొలఁగినారిన్ = తొలఁగినవారిని, గర్వకలితులన్ = గర్వముతోఁ గూడినవారిని. గణములను = జనులగుంపులను, ప్రబుద్ధుఁడు = మేల్కొన్నవాఁడవు (జాగరూకుఁడవు),

49. అరిసహాయున్ = శత్రువులకు సాయపడువానిని సంభావ్యము = న్యాయ్యము.

50. పృథివీదయితుఁడు = రాజు, త్రస్తున్ = భయపడిన, దొరన్ = రాజును, గని, రాష్ట్రము = రాష్ట్రమందలి ప్రజ, దళము = సేన, భయాకులతన్ = భయముచేనగు కలఁతచే.

51. భూతికాములు = ఐశ్వర్యమును గోరువారు, రాష్ట్రాభిమానితన్ = రాష్ట్రమందలి యభిమానముతో, తేజము = శౌర్యము.

52. సాధువాదినిని = మంచిచెప్పుదానిని, స్వమ్ము = స్వకీయమును, నెమ్మి = ప్రేమ.

53. భవిష్యత్ + బుద్ధి = రాఁగలకాలమందలి వృద్ధి (వృద్ధికి పర్యాయపదము) వేల్పులబోనమ్మును, బోని = అమృతమువంటి, తన్పు = తృప్తి, విపక్ష విహతిన్ = శత్రుసంహారమున.

54. వాక్శరక్షిప్తుఁడు = పలుకులను బాణములచేఁ దూల్పఁబడినవాఁడై, వాఁడు = సంజయుఁడు. ఫలశ్రుతి—మంత్రి, వైరిక్లిష్టున్ = శత్రువులచే క్లేశపెట్టఁబడిన, నృపతిన్ = రాజును, విన్పఁదగున్ = వినఁజేయవలయును, భయదము = (శత్రువులకు) భయమునిచ్చునది, తేజోవివర్ధనము = (తనకు) ప్రతాపమును వర్ధిల్లఁజేయునది, జిగీషువు = జయశీలుఁడు, క్షమ = భూమి, అశరీర = శరీరరహిత (యగువాణి) పురుడు = సమము, కలనన్ = యుద్ధమందు, కురువులన్ = కురువంశజులను గెలువఁగలఁడు = జయించును.